

pod red. J. Michalewicza,

Wstęp z: Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954),
Kraków 1997, s. 423-427.

MIECZYŚLAW BARCIK

POLSKA SZKOŁA NAUK POLITYCZNYCH W KRAKOWIE (1911–1914)

I. Zarys dziejów szkoły i organizacja studiów. Kancelaria i opis zespołu

I. 1. Zarys dziejów szkoły i organizacja studiów¹

Z inicjatywą utworzenia w Krakowie studium nauk politycznych wystąpili profesorowie Wydziału Prawa UJ: Aleksander Włodzimierz Czerkawski, Władysław Leopold Jaworski, Michał Rostworowski i Bolesław Ulanowski. W porozumieniu z grupą posłów sejmowych: Stanisławem H. Badenim, Józefem Milewskim (byłym profesorem UJ) i Stanisławem Starowieyskim, przy życzliwym zainteresowaniu Senatu Akademickiego UJ, powołali oni 24 X 1909 r. Towarzystwo Szkoły Nauk Politycznych, które mając na celu *uprawianie, tudzież szerzenie wiedzy w dziedzinie umiejętności politycznych ze szczególnym uwzględnieniem badań dotyczących społeczeństwa polskiego*, pragnęło to osiągnąć przez *urządzenie systematycznych kursów, wykładów, odczytów, pogadanek i dyskusji z dziedziny umiejętności politycznych oraz pomocniczych gałęzi wiedzy*².

¹ O Polskiej Szkole Nauk Politycznych pisali: W. K o z ł o w s k i, *W sprawie nowopowstałej instytucji naukowej. Interview z prof. dr. Michalem Rostworowskim, dyrektorem »Polskiej Szkoły Nauk Politycznych«*, Kraków 1911, odb. z „Czasu”; *Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie*, „Ekonomista”. R. 11: 1911, T. 3, s. 155–157; *Dwie szkoły nauk politycznych*, „Krytyka”, R. 30: 1911, T. 31, s. 210–212; B[o]hdan W[iniarski], *Polska Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie*, „Przewodnik Oświatowy”, R. 12: 1912, s. 254–260; S. K o s i Ń s k i, *Szkoła Nauk Politycznych — jej powstanie, cel i zadania*, [w:] *Sprawozdanie Kola Uczniów i Byłych Uczniów Polskiej Szkoły Nauk Politycznych za rok 1926/7*, Kraków 1927, s. 5–9; toż, tamże, za rok 1927/8, Kraków 1928, s. 5–9; W. W o j c i e c h o w s k i, *Geneza, cel i zadania Szkoły Nauk Politycznych*, tamże, za rok 1928/29, Kraków, s. 5–8; L. H a j d u k i e w i c z, *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie*, [w:] *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, Wrocław 1977, s. 127–159; U. P e r k o w s k a, *Studia i kursy zawodowe na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1868/69–1938/39*, Kraków 1995, s. 42–48 [Rozdz.] III: *Polska Szkoła Nauk Politycznych, 1911–1914 (Szkoła Nauk Politycznych, 1921–1939)*. W tym ostatnim opracowaniu PSNP została niesłusznie uznana za część składową studiów i kursów działających przy Uniwersytecie Jagiellońskim.

² Arch UJ, sygn. PSNP 1: Statut Towarzystwa Polskiej Szkoły Nauk Politycznych, §. 3.

Założyciele towarzystwa pragnęli to zadanie edukacyjne powierzyć *specjalnej Szkole Nauk Politycznych*. Pisali o tym w petycji o subwencję, wniesionej 4 X 1909 r. do sejmu krajowego. Inicjatorzy utworzenia tej instytucji oświatowej uważali, że może ona z powodzeniem wypełnić dającą się odczuć lukę i *zastąpić studia prawnicze uniwersyteckie, a względnie umożliwić zapoznanie się ze zjawiskami politycznymi, administracyjnymi i gospodarczymi*, wszystkim tym słuchaczom, którzy pragnęli uzyskać lub pogłębić posiadaną wiedzę z zakresu nauk politycznych³.

Koncepcja tak pomyślanego *wolnego* studium nauk społecznych i politycznych zrodziła się w Galicji na przełomie XIX i XX wieku, w atmosferze silnie rozbudzonego życia politycznego. Sięgnięto przede wszystkim po wzory francuskie, biorąc za przykład *École Libre des Sciences Politiques* i *École des Hautes Études Sociales*. Wykorzystali je w pewnym stopniu organizatorzy lwowskiej Szkoły Nauk Politycznych (1902–1905), a także organizatorzy utworzonej w 1911 r. w Krakowie Szkoły Nauk Społeczno-Politycznych, działającej do 1914 r. pod patronatem Zofii Daszyńskiej-Golińskiej, Wilhelma Feldmana i profesora UJ Odoną Bujwida. Niezależnie od różnych orientacji i programów politycznych, wspólną tendencją tych szkół była dążność do przeciwstawienia się postępującemu rozbiciu narodowemu społeczeństwa polskiego. Polacy wprzęgnięci w ramy ustrojowo-polityczne i gospodarcze państw zaborczych, z czasem coraz bardziej zasklepiali się w prowincjonalizmie poszczególnych zaborów, pogłębiając wzajemne wyobcowanie oraz osłabiając poczucie polskiej kultury i tradycji narodowej⁴.

Organizatorzy Polskiej Szkoły Nauk Politycznych zabiegali o szerokie poparcie opinii publicznej, a przede wszystkim o pozyskanie znanych osobistości i przywódców ugrupowań politycznych w Galicji i Królestwie Polskim. Zmierzała do tego akcja M. Rostworowskiego i A. W. Czerkawskiego wszczęta w 1909 r. w Warszawie. Prowadzono rozmowy i korespondencję z Henrykiem Sienkiewiczem, Edwardem Strasburgerem, Erazmem Piltzem, przywódcą Stronnictwa Polityki Realnej i Romanem Dmowskim, przywódcą Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. Nasilano propagandę informacyjną w krakowskich, lwowskich i warszawskich, a nawet kijowskich czasopismach. Wyjednano subwencję galicyjskiego sejmu krajowego i austriackiego Ministerstwa Wyznań i Oświaty, odwołano się także do ofiarności osób prywatnych. Zabiegano o włączenie się do współpracy wybitnych specjalistów zagadnień politycznych i społecznych ze wszystkich zaborów, a w przygotowywanym programie wykładów uwzględniono tematykę prawno-ustrojową i gospodarczą nie tylko Galicji, ale także ziem polskich pozostających we władaniu rosyjskim i pruskim⁵.

³ *Dla przyszłej Polskiej Szkoły Nauk Politycznych. Petycja założycieli do sejmu i głosy dziennikarskie*, Kraków 1911, s. 4.

⁴ *Dwie szkoły*, „Słowo Polskie”, R.16: 1911, nr z 13 X.

⁵ Arch UJ, syg. PSNP 1: notatki M. Rostworowskiego z jego pobytu w Warszawie i listy do niego m.in. Jana Kucharzewskiego, Józefa Milewskiego, Henryka Sienkiewicza i Władysława Studnickiego.

Bezpośrednie przygotowania do otwarcia szkoły zapoczątkowało odbyte 5 I 1910 r. pierwsze walne zebranie towarzystwa, na którym wybrano zarząd główny z przewodniczącym M. Rostworowskim, jego zastępcą W. L. Jaworskim, skarbnikiem Jerzym Michalskim i sekretarzem Stanisławem Kutrzebą. Zarząd ten w latach 1910–1911 opracował organizację i program pierwszego cyklu wykładów⁶.

Otwarta 3 XI 1911 r. Polska Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie była instytucją *ściśle prywatną i samodzielną*, nadzorowaną przez Zarząd Główny towarzystwa. Utrzymywała się ona z opłat wnoszonych przez słuchaczy oraz dzięki dotacjom rządowym i ofiarności społecznej. Szkoła pozostawała w pewnej łączności z Uniwersytetem Jagiellońskim, który udzielał jej gościny w salach wykładowych Collegium Novum. Wykładało w niej wielu profesorów i docentów UJ m.in.: Antoni Górski, Adam Krzyżanowski, Kazimierz W. Kumaniecki, Stanisław Kutrzeba, Roman Rybarski, Bolesław Ulanowski i Władysław Wróblewski z Wydziału Prawa; Franciszek Bujak, Władysław Konopczyński i Ludomir Sawicki z Wydziału Filozoficznego; ks. Kazimierz Zimmermann z Wydziału Teologicznego; Stefan Surzycki ze Studium Rolniczego. Spoza uniwersytetu wykładali m.in. Józef Błociszewski, profesor Akademii Konsularnej w Wiedniu; Konrad Kolszewski i Kazimierz Bajoński z Poznania; E. Strasburger, Franciszek Nowodworski, Bolesław Koskowski, Henryk Radziszewski i Bolesław Wasiutyński, redaktor „*Ekonomisty*” z Warszawy; Joachim Bartoszewicz, redaktor „*Dziennika Kijowskiego*”; Władysław Grabski i Władysław Żukowski, posłowie do rosyjskiej Dumy; Marian Kannenberg, dyrektor Akademii Handlowej w Krakowie; Władysław Patkiewicz, Karol Starzewski, Józef Bocheński i Witold Ostrowski z Krakowa. Zapraszano do wykładów wybitnych praktyków administracji szkolnej i sądownictwa oraz polityków, jak np. Tadeusza Łopuszańskiego, Tadeusza Sołtysika, Leopolda Caro i Romana Dmowskiego. Szkołą kierował dyrektor M. Rostworowski, równocześnie prezes Towarzystwa PSNP. Pomagał mu w tych czynnościach sekretarz i asystent szkoły Bohdan Winiarski, a następnie Roman Rybarski⁷.

Zgodnie z założeniami statutu szkoła nie zaliczała się do placówek oświatowych jak np. Powszechnie Wykłady Uniwersyteckie, ale uważano ją za instytucję dającą *wyższe wykształcenie obywatelskie*. Żeby sprostać tym zadaniom organizowano dla potrzeb słuchaczy dwuletnie, wzajemnie się dopełniające, cykle wykładów i ćwiczeń (przeciętnie 270 godzin rocznie). Poświęcano je m.in. zagadnieniom ogólnym i szczegółowym, jak np. geografii ekonomicznej ziem polskich, literaturze politycznej XIX w., ustrojowi politycznemu i administracyjnemu państw zaborczych, problemom gospodarczym i ekonomicznym oraz polityce ekonomicznej, agronomii, spółdzielczości, ubezpieczeniom społecznym

⁶ Arch. UJ, PSNP 1: notatki z protokołów walnego zgromadzenia i posiedzeń zarządu Towarzystwa PSNP.

⁷ Arch. UJ, syg. PSNP 3: programy wykładów i korespondencja z wykładowcami.

i stosunkom wyznaniowym. Prowadzono także wykłady monograficzne, na temat m.in. ustroju państwowego Polski za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, pruskiej polityki ekonomicznej w Wielkim Księstwie Poznańskim, problemów prawno-ustrojowych Francji, Anglii i Rosji⁸.

Kursanci mieli obowiązek uczęszczania na wykłady i udziału w seminariach, studiowania samodzielnie lektur i przygotowywania referatów. Dyplom ukończenia szkoły mogli uzyskać po wysłuchaniu obowiązkowych wykładów i złożeniu z pomyślnym wynikiem egzaminów. Dyplom nie dawał żadnych uprawnień, mógł, co najwyżej, pomóc jego posiadaczowi np. w staraniach o posadę. Końcowe egzaminy dyplomowe składali kursanci w grupach przedmiotów: historyczno-geograficznych, polityczno-administracyjnych i ekonomiczno-statystycznych. Zajęcia odbywały się w okresie od listopada do czerwca. O przyjęcie do szkoły mogli ubiegać się absolwenci szkół średnich ze świadectwem dojrzałości. Znaczna liczba słuchaczy rekrutowała się spośród studentów, a nawet absolwentów UJ. Słuchacze uiszczali rocznie opłaty w wysokości 200 koron oraz taksy egzaminacyjne dochodzące do 90 koron.

W latach 1911–1914 kształciło się w szkole, na dwóch pełnych kursach dwuletnich (1911/12–1912/13 i 1912/13–1913/14) i trzecim niedokończonym (1913/14) 59 słuchaczy, w tym 11 kobiet. Dyplom uzyskało 8 osób (2 kobiety i 6 mężczyzn). Prawie 70% słuchaczy pochodziło z terenów Królestwa Polskiego i Rosji⁹. Wybuch wojny zmusił Towarzystwo Polskiej Szkoły Nauk Politycznych do zawieszenia zajęć. Zarzucono również planowaną rozbudowę szkoły i zrezygnowano z uzyskania własnego budynku, w którym miała znaleźć pomieszczenie ofiarowana przez M. Rostworowskiego biblioteka oraz zbiory pozostałe po A. W. Czerkawskim (zm. 1913).

W nowych warunkach odrodzonego państwa polskiego nadal istniała potrzeba — bardziej może jeszcze niż w minionej dobie — specjalistycznych wykładów z dziedziny nauk polityczno-społecznych. Dostrzegając te potrzeby Michał Rostworowski, dlatego usilnie zabiegał o wznowienie działalności Polskiej Szkoły Nauk Politycznych. Za zezwoleniem Ministerstwa WRiOP z 10 IV 1921 r. doprowadził on do reaktywowania szkoły, którą związane organizacyjnie z Wydziałem Prawa UJ jako Szkołę Nauk Politycznych, nadając jej statut specjalistycznego studium politologicznego. I choć nawiązywała ona do programu nauczania swojej poprzedniczki, pod względem prawno-organizacyjnym nie była to szkoła *wolna i niezależna*, ale studium uniwersyteckie¹⁰.

I. 2. Kancelaria i opis zespołu

Wszelkie czynności kancelaryjne szkoły prowadził we własnym mieszkaniu przy ulicy Studenckiej nr 8 jej dyrektor, M. Rostworowski, korzystając doraźnie

⁸ Tamże.

⁹ Arch UJ, syg. PSNP 4: rodowody słuchaczy.

¹⁰ Arch UJ, WP II 89: protokół z posiedzeń Rady Wydziału Prawa UJ z 14 II 1922 r.

z pomocy swego asystenta B. Winiarskiego. Załatwiali oni wszystkie sprawy związane z uruchomieniem i funkcjonowaniem szkoły. Nie prowadzono jednak dziennika podawczego. Narastającą dokumentację aktową czyli: zarządzenia organizacyjne, korespondencję z władzami, wykładowcami, plany i programy zajęć, protokoły egzaminacyjne i rodowody słuchaczy przechowywano w układzie chronologicznym, traktując je jako prywatne archiwum dyrektora szkoły. W tym stanie zespół przetrwał aż do czasu likwidacji Towarzystwa Polskiej Szkoły Nauk Politycznych i przekazania majątku szkoły Uniwersytetowi Jagiellońskiemu. Wówczas prof. Michał Rostworowski posegregował owe rozsypane akta na 5 grup tematycznych i przekazał do sekretariatu Szkoły Nauk Politycznych. Dokumentację aktową wraz z częścią akt tej szkoły przejęło Archiwum UJ 14 maja i 11 czerwca 1945 r.¹¹ Obecnie zespół ten składa się z 5 jednostek archiwalnych (0,15 cm).

¹¹ Arch UJ, Arch II: księga akcesji.